

A vén számár születésnapja

I. A megkedvesedés

Szent Mihályt az a betegség kínozza, amely korhelykedés után szokta meglátogatni az embert.

Nem a legkellemetlenebb betegség, pláne olyankor nem, ha az ember a kályha mellett üldögélve (a korhelykedés után jólesik a meleg), pontosan vissza tud emlékezni a két-három napos és két-három éjszakai dolgokra, amelyek nyomon követték egymást.

Igaz, hogy külön tudomány kell ahhoz, hogy az ember egyetlenszer se bóbiskoljon el, se a csárda, se a kocsisarkában, amely egy másik csárdába továbbviszi; mindig nyitva tartsa a szemét, hogy vigyázza a körülötte lévő dolgokat, eseményeket, nótákat, adomákat s egyéb cifraságokat, amelyek ilyenkor a „megkedvesedés” idején jönnek ki igazándiban a cimborákból, de még az idegenekből is, akik a véletlen folytán darab időre a társaságba vetődtek, és elmondták magukból azt, amit a legkellemesebbnek tartottak embertársaik elmulattatásához.

II. Mi történt azután, miután megkedvesedtünk

– Hát hol kezdődött a „megkedvesedés”? – kérdezte özvegy Sztárainé (Rózsai), aki anyós létére magára vállalta a nehéz feladatot, hogy leánya, Mathilde, Szent Mihályné helyett kivallatja a gyöngélkedő úriembert: hol járt két nap, két éjszaka, mert ilyesmire mindig kíváncsiak az asszonyok.

Persze a vallatáshoz megfelelő gyöngédségre, valamint egy jó tányér köménymagos rántott levesre (füstölt hús levével, csurgatott tésztaival és tojássárgájával) volt szükség, mert ilyen házián készült levesben amúgy se lehetett része a kalandozó korhelynek (amíg például káposztalevest, amelyet különben is a kocsmárosnék tudnak főzni a legjobban: akárhol fogyasztott).

Azért csak betegnek való rántott leves kellett a vallatáshoz.

– Hát hol kezdődött a „megkedvesedés”? – kérdezte Sztárainé nyájasan, amíg Szent Mihály megfelelő nyögések közben a levest az utolsó cseppig elfogyasztotta.

Miután komolyan gyanakodni lehetett arra nézve, hogy Mathilde valahol, valamerre, kisírt szemével és piros orrával hallgatózik, Szent Mihály sűgva felelt:

– A „Rigó”-ban...

– Tegnapelőtt este – bólintott Sztárainé. – Éjfél tájban Istvánt, a hajdút, szokásunk ellen, érte küldtük, Szent Mihály, mert nyugtalankodtunk távolléte miatt, de István azzal tért vissza, hogy úgy az uraknak, mint a cigányoknak nyomuk veszett.

– Ez lehetséges, mert az órát senki se nézte közülünk – felelt Szent Mihály megfelelő büntudattal, mert neki mint családos embernek mégiscsak meg kellett volna nézni az órát.

– Lehet, hogy az óra állott, mint ez régi szokása a Rigó kocsmá órájának – segítette Sztárainé a hazugságokban Szent Mihálynak, mert okos asszony létére igen jól tudta, hogy a férfiak amúgy is hazudnak bizonyos dolgokban.

– Lehetséges, hogy az óra állott, de különben is nagyon kedves társaság vetődött össze, amelytől nehéz lett volna elbúcsúzni a szokásos nyolcórás harangszóra. Itt volt Akáci, az állami tisztartó, akivel dohánybevéltési ügyekben meglehetősen sokszor van személyes érintkezésem, mint tudja, Rózsi.

– Ismerem, a vén gazembert, még szilvafa korából, mindig cigányul beszél, ha lerészegedett – felelt Sztárainé.

– Ott volt András, ugyancsak dohánybevéltő hivatali megbízott Bátorban, egyrangú velem, de ő kocsin jár, mert vidéken szolgál. Igaz, sok baja van a zsebtolvaj kocsisokkal. Soha annyi dohány nem termett Bátorban, mint az elmúlt évben, amelyet most szállítottak be a központba. Ezt is meg kellett ünnepelni.

– Igen – felelt ravasz módon özvegy Sztárainé –, boldogult uramnak is az volt az elve, hogy az egyenrangú és egy életkorú urak egymás közötti barátkozása szükséges. Uraknak egymás között van a helyük.

– És Laci bácsi nem volt a „Rigó”-ban? – kérdezte hirtelen Sztárainé a vallatás folyamán.

– Ó, igen – felelt szórakozott, elnyújtott hangon Szent Mihály, mintha nem tartaná fontosnak a dolgot. – Laci bácsi minden este a Rigóban szokott lenni; most csak azért volt jobb kedve, mert egyheti szabadságot kapott a közjegyzői irodában. Igaz, hogy az öreg egyébkor agyondolgozza magát, mindenben helyettesíteni kell a főnökét. Mi nem is tudjuk, hogy egy vidéki közjegyzőnek mennyi dolga van! Éjjel is elhívják, mint valami orvost, amikor végrendelkezni kell. Vigyáznia kell a végrendeleti tanúk megbízhatóságára, az aláírásokra, a végrendelező szava akaratára, a megfelelő bélyegekre. Egy káptalan a feje.

– Van szerencsém ismerni az ipsét – mond az özvegy Sztárainé. – A „Rigó”-ból hová tette Laci bácsi a célt abban az elpusztíthatatlan bundájában és vadászkalapjában?

III. A forró feketekávé

– Akár hiszi, akár nem, kedves nagyasszonyom, vannak bizonyos éjszakai idők, amikor az embernek egy jó forró feketekávéval mulhatatlanul meg kell inni.

– Tudom, lelkem – felelt engesztelékeny hangon özvegy Sztárainé, mint aki már úgylis sokat látott az életben. – Betegségük ez a férfiaknak, különösen, ha megfelelő öreg huncutok kormányozzák a dolgok menetét. Laci bácsi még sohase feküdt le feketekávézás nélkül. Tehát csak mondja meg nyugodtan, hová mentek a „Rigó”-ból?

– Utólagos engedelmével bevallom, hogy a Betyár kávéházba mentünk, miután friss hó esett – igen jó szaga volt a levegőnek, Akáci úr, az állami tisztartó, már néha cigányul beszélt a mögöttünk ballagó muzikusokkal, és többnyire családi viszonyaik felől érdeklődött, amiről nagyon szeretnek a cigányok beszélni. András barátom elmondta, hogy a „Vörös Tehén”-nél áll a kocsija, lova, de nem akarja éjszaka a kocsist felköltetni, mert a hajnali vonattal amúgy is hamarabb otthon van, a kocsi majd üresen megy utána.

– És Laci bácsi?

– Laci bácsi a levegőt szagolgatta, amelyről megállapította, hogy ez már amolyan télutói levegő, valahol délidéken tavaszodik, és a vándormadarakhoz nemsokára szerencsénk lesz. „Itt lesz a gólya, a fecske! Jaj, be jó dolgunk lesz!” – mondogatta, mert talán az időjárást szereti a legjobban a világon.

– Szeret Laci bácsi egyebet is – mond könnyed kézlegyintéssel özvegy Sztárainé, miután igen jól ismerte a körülötte lévő férfigenerációt. – A „Betyár”-ba persze a hátulsó ajtón kerültek be?

– Amerre az úriembereknek szokása – felelt vállat vonva Szent Mihály, pedig nyilvánvalóan tudta, hogy a kérdés mögött egy másik kérdés rejtőzik. Mégpedig az, vajon az úgynevezett „szeparéba”^{*} vezette-e Laci bácsi a társaságot?

– No, most térjünk a tárgyra. Mely nótát kezdték muzikálni a cigányok a „Betyár” különszobájában, amelyet a kasszímő énekszóval kísért? – kérdezte hirtelen Sztárainé, mint aki ismeri a szokásokat.

– No, igen, a cigányok benyomakodtak az ajtón, bár senki se hívta őket, muzikálni kezdtek, utólag a cimbalmot is meghozták, és a nagybögös úgy bevette magát a sarokba, mintha örökké ott lakott volna. Sörösüvegeket kaptak, miután a „Rigó” bora után azt kívánták, de mi, urak, megmaradtunk a feketekávé mellett.

– Laci bácsi, persze rummal itta a feketekávéját?

– Régi szokása ez már az öregúrnak, nem is kérdezik felőle a „Betyár”-ban. Csak a bátori intéző talált ki valamely új dolgot. Parádi vizet ivott, szóabikarbónátát szedett, égette a „Rigó” bora a belsőségét, sóhajtott, hogy neki jobb bora van otthon, mint a Rigósnak, mert abból a borból akár két literrel megihatik vacsora után, sohase kell kimenni, hogy a csillagokat megnézzék az égboltozaton. „Kocsmabor csak kocsmabor marad!” – mondogatta.

– No, most már látom, hogy nagyon bőven ihatott a „Rigó”-ban, ha még a bátori dohánybevéltő intéző is beteg lett – mond özvegy Sztárainé a legcsendesebb hangon, mintha vejének, Szent Mihálynak tulajdonképpen a legkisebb köze se lenne a dolgokhoz. – De még mindig nem mondta meg, hogy milyen nótákat muzikáltattak a „Betyár”-ban?

– Hát persze hogy betyáros nótákat. Van az így néha, hogy az ember szeretne elmenni világgá, felcsapni régimódi betyárnak, aki haragban van az egész világgal.

– Csak a kocsmalánnyal vagy kávéházi kasszírnökkel nincs haragban – mond komoly megállapítással özvegy Sztárainé.

Szent Mihály meghökkent a komoly hang hallatára, ezért nyomban védelmi pozícióba helyezkedett:

– Egyébként is csak Laci bácsi énekelte ott az ártatlan polgárság által is kultivált nótát, amely így kezdődik: „Fürdik a holdvilág, az éj tengerében...”

IV. Amanda régi nótái

– Amely a helybeli polgári dalárdának egyik műsorszáma – mond Sztárainé (Rózi) biztatólag, mintha nagyon meg volna elégedve az eseménnyel. – No, és mit fogyasztottak a dal előadása közben?

– Laci bácsi természetesen „knikebájt”^{*} ivott, amelynek tojássárgája tudvalevőleg jó hatással van a hangszálakra – felelt Szent Mihály. – Én a magam részéről megmaradtam az orosi szőlőkertek bora mellett, amelyet régi parádi üvegekben szolgálnak fel a „Betyár”-ban, miután az üvegeket amúgy sem veszik vissza. Így iddögálgattunk mindaddig, amíg Andrási, a nyírbátori dohánybeváltó hivatal intézője felfedezte, hogy kucséber^{*} tartózkodik a kávéházban, akinek kosarára nyomban játszani kezdett a zacskóban lévő számokkal, mind gyakrabban ismételte, hogy „Resszkir, kucséber” – amíg végül az egész kosár a nyakán maradt, amelyet aztán kénytelen volt odaajándékozni valakinek.

– Ugyan kinek ajándékozta Andrási a kucséberkosarat? – kérdezte ártatlan hangon özvegy Sztárainé.

– Akinek már ilyenkor szokás! Annak a hölgynek, aki segítségére volt a különböző nóták kigondolásánál. Nehéz megtalálni az igaz nótát, amely valóban felvidítja a szívet. Az igazi nótának úgy kell találni, hogy az ember elfelejtse tőle, hogy milyen mindenféle bajok leskelődnek rá a világon, amikor a Betyár kávéház különszobájából kilép. Felbontatlan levelek és nyílt bírósági és végrehajtói üzenetek. Kereskedők számlái és öreg ügyvédek kimondhatatlanul unalmas levelei. Levél valamely elhagyott asszonytól, akinek üzenetei nem hoznak kedves álmat, hanem gyötrődő álmatlanságot, szívezart vagy gyomorfájást, könnyeket, sírást, aggodalmakat, hogy még mindig életben tudunk maradni elkövetett bűneink miatt... Ó, milyen aggasztó a reggel ébredése, amikor az ember az udvar közepén megáll egy másodpercre, s arra gondol, hogy otthon egy szent asszony várakozik rá!

– Nono – felelt a legnagyobb nyugalommal özvegy Sztárainé. – Miféle nótákat énekeltek az a hölgy, aki az urak mulattatására jelen volt?

– Gondolom, Amandának nevezték, és többnyire betyáros, szomorú, régi magyar nótákban lelte örömét. Mintha az imént vált volna el Sobri Jóskától, akiről tudjuk, hogy egy magyar gróf volt... Mintha most szökött volna el a betyárok kedvéért a kastélyból... Mintha

most dalolná Laci bácsi fülébe legelőször, hogy „Azért, hogy egy kicsit ragyás – Kend az én szeretőm, nem más”. Amanda énekelte a régi nótákat, mi pedig csak úgy üldögéltünk, hogy néha az egyik lábunkat megmozdítottuk, mintha táncolni akarnánk. Aztán mondtuk magunkban, hogy úgyse érdemes. Laci bácsi ugyan más állásponton volt, mert jókedvében néhányszor megforgatta az illető hölgyet a szoba közepén – de az ilyen öregemberek már nem tudnak divatot csinálni.

V.

Könnyű a kilencvenedik esztendő

– Gondoltam, hogy ezt nem mulaszthatja el a vén számár – mond Sztárainé minden felindultság nélkül.

– Neki is megvannak a maga családi bajai – válaszolt Szent Mihály. – Örvendezhet, ha a születésnapján kimulathatja magát.

– Vajon hányadik születésnapja volt a vén számárnak? – kérdezte meglepetten özvegy Sztárainé. – Nem is tudom komolyan elhinni, hogy egy ilyen vén embernek még születésnapja lehessen, amire emlékezzen!

– Nem is emlékezett rá előbb, mint reggel felé, amikor a társaság álmosodni, a cigányság fáradozni, az énekesek unatkozni kezdtek, különösen Andrási, aki mind mélyebb hangon kísérte Amanda szopránját, mintha már nem bírná a versenyt. Akkor jött elő Laci bácsi a nagy ágyúval, kérelmezvén, hogy ne hagyjuk magára annak a napnak az évfordulóján, amikor búra-búbánatra erre a világra megérkezett. Ebbe természetesen egyhangúlag beleegyeztünk: úgy Akáci, az állami tisztartó, valamint Andrási, a bátori hivatalfőnök. Nekem, mint legfiatalabbnak a társaságban, nem lehetett sok szavam, hiszen azért vannak itt korban és tekintélyben korosabb barátaim, hogy helyettem intézkedjenek. Hál' istennek, Magyarországon lakunk, ahol az idősebb urak a fiatalabb urak életével is rendelkezhetnek. Urak vagyunk egymás között... A barátság törvényei parancsolóbbak, mint a házassági törvények.

– Tökéletesen igaza van, Szent Mihály, magam sem szeretnék rossz híreket hallani a vömről, mint például azt, hogy cserbenhagyott egy úri társaságot, ahol jó barát módjára foglalkoztak vele. Ilyesmi nem szokott előfordulni urak között – válaszolt Sztárainé (Rózszi) –, csak arra volnék kíváncsi, hogy hányadik születésnapját ünnepelte Laci bácsi.

– Természetes, hogy meginterpelláltuk – felelt komolyan Szent Mihály. – De az öregúr kijelentette, hogy ez „hivatalos titok”. Csak annyit vallott be nagy nehezen, hogy hat hónappal fiatalabb Iván barátunknál, aki azonban, sajnos, ekkor nem volt társaságunkban. Az öregurak titkolják az életkorukat; például nagyatyámról, a „gróf”-ról, sohase lehetett megállapítani, hogy hetvenedik vagy kilencvenedik évében van-e...

– No, Laci bácsi legalábbis a hetvenedik évében van emlékezetem szerint – mond Sztárainé Szent Mihály kétségeskedéseire. – Ez azonban a mi fajtánknál nem jelent semmit. Ha valaki eléldegélt hetven esztendeig: nyugodtan gondolkozhat azon, hogy a kilencvenedik esztendő is a földön találja. Legnehezebb ugyanis a hetvenedik esztendőt elérni. Természetes,

hogy folytatták a mulatozást a meglepő vallomás után. Csak azt nem tudom, hová mehettek, amikor már javában virradni kezdett?

Sztárainé jóságos arca aggodalmat fejezett ki. De Szent Mihály hamarosan megnyugtatta:

– Nagyon egyszerű a dolog. A vasúti állomás restaurációjába, az úgynevezett „restibe” mentünk, ahol a korán reggel induló vonatok miatt már hajnalban kezdődött az élet, talpon van a szakácsné, hogy zónapörkölttel, gulyással, savanyú tüdővel szolgáljon a vendégeknek.

– Idehaza meg nem enné a pacalt, amit most savanyú tüdőnek nevez.

– Savanyú tüdő gombóccal, peccsenyezsírral leöntve, fél citrom mellékelésével felszolgálva csak hajnali vendéglőben lehet jó, amikor tudvalevőleg más íze van minden ételnek, mint napközben. De nagyon meg voltak elégedve az urak a kispörköltökkel is, amelyek talán azért is készültek nagyobb figyelemmel ezen a napon, ezen a hajnalon, mert Várdán vásár volt, és a vasúti restaurációban nagyobb publikum fordult meg, mint egyébkor. A pörköltféle, a gulyásféle akkor adja ki valódi ízét igazán, ha azt üstsámra főzik. „Azért nem főz egy okos asszony marhapörköltet odahaza, amely amúgy se versenyezhetik a vendéglői pörkölttel” – mondta Laci bácsi születésnapján, amikor a vasúti restaurációba a megfelelő talyigákon megérkeztünk, elhelyezkedtünk, ettünk és ittunk.

– Vajon mit ittak korán reggel? – kérdezte ártatlan arccal özvegy Sztárainé.

– Ezt is megmondhatom, nagyasszonyom, mert látom, komolyan érdeklődik a dolgok menetele iránt. Házi seprópálinkát ittunk, amit a vendéglős is szokott inni felkeléskor. Van neki egy barátja, aki saját kezűleg szállítja a seprópálinkát, de idegennek nem ad belőle aranyért sem. Laci bácsi krárogott is eleget, amikor mondogatta, hogy ez a seprópálinka igazi születésnap meglepetés. Később, az érkezés után természetesen rátértünk a frissen csapolt sörre, „Lager-Bier”-re, amelynek hordóját az asztalunk mellé állítottuk, hogy az mindjárt kéznél legyen, ha valaki megszomjazik. Tessék elhinni, Nagyasszony, hogy nem utolsó mulatság, amikor az ember saját magának csapolhat!

– Elhiszem – felelt megértőleg özvegy Sztárainé. – Most már azt szeretném tudni, hogyan fejlődtek tovább a dolgok.

VI.

Hol ülnek a kivételes vendégek?

– Csak eltelhetett valamiképpen az idő, mert hiszen nagyon mulatságos az ilyen vasúti étterem, ahol annyi mindenféle ember megfordul. Mi a kályha mellett ültünk, a sarokasztalnál, ahol csak kivételes vendégek kapnak helyet. Innen jól látni mindent, ami a restaurációban történik. Jönnek-mennek az utasok, egyik szalad a batyujával, a másik komótosan lépeget, mintha szerződése volna a masinisztaival; hogy okvetlenül megvárja. Különösen az asszonyok bolondok mindenféle vasúti elutazáskor. Futnak szegények, már félórával előbb, mielőtt a vonat indulna. Laci bácsi nagyokat is nevetett ezeken az asszonyokon. „Hová, hová, lelkek?” – kérdezgette őket, de az asszonyoknak nem volt idejük felelni.

– A vén huncutnak! – mond Sztárainé. – De halljuk, mit történt tovább, amikor a sörshordó elfogyott?

– Ekkor jött el a kállai vonat indulásának ideje. András barátunk, aki valóban komoly és meggondolt ember, kijelentette, hogy Kállóban tud egy vendéglőt, ahol mindnyájan úgy fogjuk magunkat érezni, mint a mennyországban. Komoly ember, komoly szava... Nem sokáig gondolkozhattunk, mert a vonat éppen indulóban volt, de a kedvünkért darabig várakozott, amíg jegyeinket megváltottuk.

VII.

Meddig tart egy asszony türelme?

– Csak nem mentek Kállóba kocsmát keresni, mikor itt minden utcában három is van? – kérdezte özvegy Sztárainé visszafojtott lélegzettel.

Szent Mihály engesztelékeny hangon felelt:

– Mit csináltunk volna, amikor olyan szépen együtt voltunk? Ki tudja, mikor kerül össze megint ennyi jó ember? Az élet rövid, mindnyájunknak meg vannak számlálva napjai; ki tudja, lesz-e Laci bácsinak születésnapja?

– Csakugyan elmentek Kállóba kocsmázni a vasúti kocsmából, ahol olyan komótosan ültek, mint a mennyországban? Még magam is beültem volna maguk közé, ha hívtak volna. Csakugyan? Csakugyan?

– A vonat indult, nem tehattunk egyebet – felelt Szent Mihály, mintha most jött volna rá, hogy micsoda hibát csinált. Mintha nem volna elég alkalom itt mulatozni...

Özvegy Sztárainé egy percig úgy nézett maga elé, mintha megfagyott volna a vére.

Aztán hirtelen elhatározással talpra állott, kinyitotta a szomszéd szoba ajtaját, amely mögött tudomása szerint Szent Mihályné született Sztárai Mathilde hallgatódzott.

Valóban így is történt...

Ott állt Mathilde, és a zsebkendőjét facsargatta.

Özvegy Sztárainé emelt, ünnepélyes hangon így szólt:

– Vedd tudomásul, lányom, hogy ez az úr, akit te férjednek, én pedig vőmnek neveztem, Kállóban járt korhelykedni, mikor mi itt két napig aggodalmunkban a város összes kocsmáiban kerestettük, mert attól remegtünk, hogy valami baj érte.

– Éppen azért mentem Kállóba, hogy meg ne találjanak – vágta ki Szent Mihály.

De beszélhetett már a jó vitéz. Özvegy Sztárainé készen volt az ítélettel.

– Mathilde, megtiltom neked, hogy egy álló hétig ehhez az úrhoz egyetlen szót is szóljál, hogy kérdésére feleletet adj. Ha kell neki valami, forduljon hozzám. – Annak a vén számár Laci bácsinak, aki okozója volt mindennek, azt üzenem, hogy ne kerüljön a szemem elé, mert ha még nem kötötték hátra a sarkát, én majd hátrakötöm.

Így szólt a galamszelíd asszonyság, és leült a leánya mellé sírni. Szent Mihály pedig gondolkozhatott magában, hol követte el a hibát.

(1933)